

No: 630 – Mahreç İşareti

TİRE BELEDİ DOKUMASI

Tescil Ettiren

TİRE TİCARET ODASI

Bu coğrafi işaret, 6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu kapsamında 28.02.2020 tarihinden itibaren korunmak üzere 17.12.2020 tarihinde tescil edilmiştir.

Tescil No	: 630
Tescil Tarihi	: 17.12.2020
Başvuru No	: C2020/061
Başvuru Tarihi	: 28.02.2020
Coğrafi İşaretin Adı	: Tire Beledi Dokuması
Ürün / Ürün Grubu	: Dokuma / Dokumalar
Coğrafi İşaretin Türü	: Mahreç işareti
Tescil Ettiren	: Tire Ticaret Odası
Tescil Ettirenin Adresi	: Yeni Mahalle İsmail Taşlı Caddesi No:25 Tire İZMİR
Coğrafi Sınırı	: İzmir ili Tire ilçesi
Kullanım Biçimi	: Tire Beledi Dokuması ibaresi ve mahreç işareti amblemi, ürünün kendisi veya ambalajı üzerinde yer alır. Ürünün kendisi veya ambalajı üzerinde kullanılmadığında, Tire Beledi Dokuması ibaresi ve mahreç işareti amblemi, işletmede kolayca görülecek şekilde bulundurulur.

Ürünün Tanımı ve Ayırt Edici Özellikleri:

Yaklaşık 500 yıllık bir geçmişe sahip olan Tire Beledi Dokumasının, Tire ilçesi ile ün bağı bulunur.

Tire Beledi Dokuması, esasen pamuklu dokuma olup çözümlü ipliği olarak ipek de kullanılabilir. Tire Beledi Dokumasında düz ve sade ifadeli geometrik süslemeler bulunur ve bu dokumalar döşemelik, sancak, seccade ve sanduka örtüsü olarak da kullanılır.

Tire Beledi Dokuması yaklaşık 40-50 motiften oluşur. Bu motifleri goğuşlu, kol, sık yıldız, seyrek yıldız ve düz desenleri oluşturur. Günümüzde Tire Beledi Dokumalarında en çok kullanılan motif Süleyman nakışında kullanılan yıldız motifidir. Tire Beledi Dokumasında kullanılan renkler mavi, lacivert, beyaz, siyah, sarı, yeşil ve kırmızıdır. Tire Beledi Dokumasının en önemli özelliği çift katlı olmasıdır. Bundan dolayı çok sağlam kumaşlardır. Siyah ve beyaz renkli çözümlü iplerinin farklı pedallara basılarak ayrılması sonucunda üst çözümlüyü oluşturan siyah iplerden desen oluşturacak istenilen renkteki atkı geçirilir, altta kalan beyaz çözümlülerden de astarı oluşturmak için beyaz atkı atılarak çift katlı dokuma elde edilir. Dokumanın alt tarafı beyaz olup diğer tarafı beyaz, siyah, sarı, yeşil, kırmızı, mavi, lacivert renklerde. Bu çift taraflı kumaş dokumanın desenleri ile birleşir.

Üretim Metodu:

Tire Beledi Dokumasının üretiminde aşağıdaki araçlar kullanılır.

Çerçeve (Keşken): Pamuk ipliklerinin bağlanması için, altta ve üstte 24'er adet gücü bulduran alettir. İki ağaç çubuktan ve bunların arasına gerilmiş gücü tellerinden meydana gelir. Gücü iplerinin ortasından çözümlü telleri geçer, pedallara basılarak çerçeve hareket edince bazı çözümlü ipleri yukarıya çıkar bazıları aşağıya iner, böylece çözümlülerin arasından mekik atılabilecek mesafe oluşur, buna ağızlık açılması denir.

Tire Beledi Dokumasında ise çerçevelerindeki, gücüler sabittir ve tahara göre hazırlanmıştır. Gücülerin sabit olması bir zorunluluktur. Bu durum tezgâhlarda tahar değişikliğini zorlaştırır. Keşkenler ve gücü iplerinin yakın görüntüsünde pedalların basılı bir konumda olur.

Selmin: Selmin dokunan kumaşın sarılmasına yarayan levende denir. Ağaçtan yapılı ve dört köşelidir. Başlardan birinde dört yuvarlak delik vardır. Bu delikten geçirilen bir çubuk hem mandallık yaparak selmini kilitler hem de manivelalık yapıp selminin ekseninde kolayca döndürülmesini sağlar.

Tarak/Dem: Dokuma tarağı iki ahşap çubuk arasına düzgünce kesilmiş, yakılıp ütülenmiş kargılardan hazırlanmıştır. Geleneksel olarak farklı sıklıklardaki sazlar, ipliklerle örülerek farklı numaralarda taraklar elde edilir. Bunun tek dezavantajı bu yolla ince tarak elde etmek oldukça zordur. Ayrıca bu malzeme kuvvetli tefe vuruşlarına da imkan tanımaz ve kolay yıpranır. Bunun yerine günümüzde, dokuma tezgâhlarında yer yer çelik tarakların kullanıldığı görülür. Beledi tezgâhında dem 960 kapılıdır. Her kapıda 2 siyah 2 beyaz olmak üzere 4 tel geçer. Dem bu ipliklerin birbirine karışmasını önler.

Tefe: Tarağın/demin takıldığı ileri-geri hareketli, kayısı ağacından, ahşap çerçeve kısımdır. Mekikle atılan atkı ipliklerini sıkıştırılmaya yarar. Tefenin bağlantı noktalan dişli yuvaları ile kolayca değiştirilir. Bu da dokumacıyı sık sık kumaş sarma zorluğundan kurtarır ve ağızlık açısı izin verdiği sürece kumaş dokundukça tefe arkaya alınır.

Çukur Demiri: İki ucu yuvarlak demirdir, pedallar bu demir üzerine monte edilir. Pedalların mafsallı oluşturur. Eskiden tezgâhın çukurda durmasından dolayı bu adı almıştır.

Pedah veya Pedallar: "Ayak" veya "Pedanta" olarak da isimlendirilir. 13 ayaklıdır ve Süleymaniye tezgâhı da denilir. Uca doğru sivrilen bir yapısı vardır. Üzerlerinde bulunan altışar adet deliğe çerçeveleri tutan ipler bağlanır. Çerçeve bağlantı ipleri ayakların uç bölgesindeki deliklerden çerçevelerin alt çitasının ortasına bağlanır. Şekil 5'de ayakların keşkenlere bağlantıları net bir biçimde görülür.

Ağızlık ölççeği: Uçlarından ağızın açılması istenilen azami uzunluktaki iple birbirine bağlı ikiz ahşap çubuktan oluşur. Ayaklara basılmasıyla açılan ağızın açılacağı azami aralığı belirler. Keşkenler ile tefe arasında olur. Ayrıca tefenin hızlı hareketleri sırasında dem tellerinin gücü iplerine çarpıp yıpratmasını da engeller. Dokumacı tefeyi ileri iterek ağızlık ölççeğinin izin verdiği seviyede açılan çözgü iplerinin arasından (ağızın içinden) mekiği hızlıca atarak atkı ipinin, ayrılmış çözgü ipleri arasından geçmesini sağlar.

Cımbar: Kumaşın ağızlık kısmına takılır. Kumaşın gerginliğini ve aynı genişlikte dokunup, daralmamasını sağlayan ağaçtan uzun ikiz tahtadır, genelde kayısı ağacından yapılır.

Kuşlar: Çerçevelere üstten bağlanarak hem keşkenlerin ağırlığını taşırlar hem de gerginlik-esneklik sağlayarak, pedallara basılarak aşağı-yukarı verilen hareket kumandasına yardımcı olurlar.

Mekik: Kaygan ve hafif olması için kemikten ve uygun ağaçtan yapılır. Orta kısmında, düz olan makaranın veya yerel ağızda masurun takılması için ahşaptan veya metalden bir tığ vardır. Ayrıca mekik kenarında ise masuradan ipliğin sağılmasını sağlayan kılavuz deliği vardır. Bugün kullanılan mekiklerden şekli ve malzemesi bakımından farklı olduğu gibi işleyişiyle de farklıdır. Makaraya bugünkü teknikte konik bir şekilde sarılır ve mekik içerisinde sabit durur. İplik masurunun ucundan koniklik nedeniyle kolayca sarılır. Oysa beledi tezgâhında kullanılan masura takıldığı tığ üzerinde serbestçe döner ve atkı ipliği bu şekilde sarılır.

Çıkrık: Atkıda kullanılacak iplerin masuralara sarılmasını sağlar.

Küçük Dolap: Dolap, biri diğerini kesecek şekilde tam ortadan iç içe geçmiş iki dikdörtgen çerçeveden oluşur. Dokuma yaparken kullanılacak yumak halinde bulunan iplikler dolabın üzerine takılır ve buradan sağına yapılarak, çıkırığın da yardımıyla iplik makaralara (masurlara) sarılır.

Masur\Masura: Tahtadan yapılmış ortası delik konilerdir. Atkı ipleri masuralara sarılıp mekiğe takılır. Dokuma yapılırken masurlar mekiğin ortasındaki ipeye takılırlar ve ipliğin ön mekiğin boncuk deliğinden dışa çıkarılır. Masuralara sarılan iplikler ince ve dayanıklı esnemeyen iplerden seçilir.

Çağ: Ahşap veya metalden yapılmış bir çerçeveye, çözgü iplik bobinlerinin yatay olarak yerleştirilebileceği düzende ve iplik çekimi sırasında bobinlerin dönmesine olanak verecek uzunlukta çubukların yerleştirildiği iskelete "çağ" denir.

Tire Beledi Dokumasının en önemli aşamalarından biri çözgü ipliklerinin hazırlanmasıdır. Bunun için pamuk veya ipekten olan çözgü iplikleri önce haşılır. Daha sonra kuruyan ipliklerin araları el yardımı ile açılarak haşıl fazlası dökülür ve iplikler bobinlere sarılır. Tire Beledi Dokumasında duvarda çözme yöntemi ile çözgü hazırlanır. Dokuma 62-64 cm genişliğinde olup 10 nanştan oluşur. Nanş dokuma genişliğinde oluşturulan motif adedidir. Ara düz desenden 6 aralıkta dörder ip, $6 \times 4 = 24$ çözgü ipi geçer. 1 nanşda ise 27 aralıkta 4'er ip, $27 \times 4 = 108$ adet çözgü ipi geçer. Dokumada 10 adet nanş, 9 adet ara düz desen olduğuna göre, tüm nanşlar için $108 \times 10 = 1080$ çözgü ipi, tüm ara düz desenler için $9 \times 24 = 216$ çözgü ipi, toplamda $1080 + 216 = 1296$ çözgü ipi yapar. Fakat toplamda 1330 çözgü ipi kullanılır. Kalan 34 çözgü 2'şer aralıktan $8 + 8$ olmak üzere 16 başta 16 sondan eksiltilir, birer çözgü ipi de düğüm için kırılır, başa çözgü fazla takılır. Beledi tezgâhı üzerinde 13 ayak, 24 çerçeve (keşken) bulunur. Tezgâhta desenler keşkenlerin hareket etmesi ile üretilir. Desenler gücü iplerinin çerçevelere yerleşimine bağlı olan keşken kalıbı ile belirlenir. Gücü ipleri çerçeveler üzerinde belirli gruplar halinde derlenmiştir, incelenen Süleymaniye tezgâhındaki keşken kalıbı ise aşağıdaki şekilde üretilir:

Tefeye en uzak keşken 24. keşken, en yakınına da 1. keşken dersek, en uzaktaki ilk dört keşkene (24-21) gücü ipleri ikiyeşerli gruplar halinde takılmıştır. 20. - 17. keşkenlere gücüler dörderli, 16. - 13. keşkenlere beşerli, 12. - 9. keşkenlere altılı, 8. - 5. keşkenlere ise ara motifi oluşturmak için tekrar altışarlı, 4. - 1. keşkenlere omu gruplar halinde takılır. Tek tek hazırlanan gücülerden çözgüler geçirilip, gücüler keşkenlere bağlanır. 24 keşkenin gücü bağlantıları tamamlanınca, çerçeveler alt kamışlarının tam ortalarından ayaklara sabitlenir. Beledi tezgâhlarında pedal sayıları 13 adettir. Bu sayı tezgâhın Süleymaniye, Bademli, Kelebekli adlarından birini almasını sağlar. Bu isimler tezgâhta en çok dokunan desen çeşidini de gösterir.

Beledi tezgâhında hareket çerçevelerin altına orta noktadan bağlanmış olan pedallara basılarak sağlar. Her ayak üzerlerindeki altışar adet deliğe geçirilmiş ipler birden fazla çerçeveye bağlanmıştır. Her ayak 4-8 keşkeni kumanda eder. Bu sayı keşken kalıbına göre değişebilir.

Süleymaniye tezgâhındaki 13 pedal üzerindeki altışar delik, çerçevelerin bağlanması için açılmıştır.

Pedal numaraları dokumacının oturmasına göre sağdan sola, delik numaralarına göre pedalin takılı mafsalsal noktastından (çukur demirinden) öne doğru verilmiştir. Tezgâhta herhangi bir veya daha fazla pedala aynı anda basıldığında o pedallara bağlı olan çerçevelerin aşağı inmesi ve diğerlerinin yukarı çıkmasıyla mekik ile atlanın atılmasına olanak sağlayan ağızlık açılmış olur. Kayganlık sağlaması için kemikten yapılmış mekiğin ortasında bulunan iğneye atkı masuralarında kullanılacak olan renk atkı masurası takılır. Dokumacı sol eliyle tefeyi ortasından, sağ eline de mekiği alır ve tefeyi bir karış kadar ortaya iter. Sağ ayağı ile ilk dört pedalı, sol ayağı ile de diğer dokuz pedalı kullanarak oluşturulacak motifte birinci atkı sırasında aşağıda olması gereken çerçeveleri pedallara basarak aşağı indirir. Bu şekilde çözgü ipliklerinin bir kısmı yukarıya kalkıp diğer kısmı aşağıya inerek ağızlık açılır. Açılan ağızlıktan soldan sağa doğru mekik hızla atılır. Atkıyı sıkıştırmak için, sol eliyle tuttuğu tefeyi kendine doğru hızla çekerken uygulanan armürün ikinci atkı sırasında aşağıda olacak çerçevelerin bağlı bulunduğu pedallara basar. Ağızlık değişir. Böylece atılmış olan atkı tefe ile sıkıştırılır. Tefe yine ileri itilir, ikinci ağızlık açılır ve mekik sağdan sola gönderilir. Pedallara basıldığında ağızlık, üsteki çözgü ipleri aynı hizada, alttaki çözgü ipleri aynı hizada olacak şekilde açılmalıdır bunu perkesi ayarlar. 15-20 cm dokunduktan sonra gerginlik biraz azaltılır ve dokuma selmine sarılır. Bundan sonra cımbaz denilen, iki tarafı çivili ve uzayıp kısalabilen bir gergi tahtası, taraktaki çözgülerin enine göre ayarlanıp, dokumanın kenarına bağlanır, dokuma ilerledikçe her 10-15 cm'de bir cımbaz öne alınır ve dokunan kısım selmine sarılır. Dokuma selmine birkaç devir sarıldıktan sonra geri çevrilerek dokunan kısım açılır, ucundaki ipler ve çıtaya bağlı uçlar kesilerek çıta dışarı alınır. Dokumanın ucu selmin üzerindeki yarığa yerleştirilip üzerine çıtası konulup selmin döndürülerek düzgün bir şekilde sarılır. Dokumaya bu şekilde devam edilir, bu yöntemle istenilen uzunlukta dokuma yapmak mümkündür. Süleymaniye tezgâhında dokunabilen dört tip ana beledi deseni ile motifler oluşturulur.

Desende birim kare ölçüsü kullanılır. Her kare iki üst ve iki astar olmak üzere 4 çözgü ve 4 atkıdan oluşur. Bu nedenle kumaşın iplik analizi iplik sökme yoluyla yapılmaksızın kumaşın da üst yüzünde görülen deseni oluşturulan beyaz renkli her birim karenin desen kâğıdında da belirlenmesi ve belirlenen bu alan içinde astar çözgü ve atkıların üstte çalıştıkları göz önüne alınarak bağlantı işaretlenmesi yolu ile çözgüyü süratle çözülür. Yaklaşık son 50 yıldan beri keşken kalıbı değiştirilmeksizin sadece ayaklarla desen değiştirilmesi yoluyla dokuma motifleri üretilmiştir. Bu nedenle eski motifler daha az kullanılır.

Tire Belediye Dokuması süslemesinde genellikle bir geometrik tanzim ve tertip bulunur. Süsleme konusu olan motifler, bitki ve çiçek aslından yapılmış rozet, gülbezek, geçme ve örmeler ile kufi yazı ile tertipli metop-bordur ve çerçeveler şeklindedir. Bunlarla beraber bugün yöre halkı tarafından düzbastı altıparmak, evsat, sepet ve halüp isimli desenler ve ayrıca isimlendirilmemiş desenler de mevcuttur. Bazı tertip dokumalarda ayrıca mihraplar tertibinde kutsal ifadeli cami, köşk ve servi tasvirleri vardır. Bazılarında lale, karanfil motifleri diğer motifler arasına yerleştirilir. Tire Belediye Dokumalarında genel süsleme kompozisyonları, yanlarına ve geometrik ulamalar tarzında olduğu gibi, bir kısmı da leto ve rozetler şeklindedir. Kullanılan yazı ve motifler, satrançlı kufi tarzındadır.

Coğrafi Sınır İçerisinde Gerçekleşmesi Gereken Üretim, İşleme ve Diğer İşlemler:

Geçmişe eskiye dayanan Tire Belediye Dokumasının, ustalık gerektiren yöntemiyle yöreyle ün bağı vardır. Bu sebeple, üretimin tüm aşamaları, belirtilen coğrafi sınırdaki gerçekleştirilmelidir.

Denetleme:

Denetimler, Tire Ticaret Odası koordinatörlüğünde; Tire Ticaret Odasından, Tire Halk Eğitim Müdürlüğünden ve Tire Belediyesinden birer kişinin katılacağı 3 kişilik denetim mercii tarafından yapılır. Yılda iki kez düzenli olarak yapılacak denetimler, ayrıca ihtiyaç duyulduğunda ve şikâyet halinde her zaman yapılacaktır.

Denetimlerde; üretimde kullanılan tezgâh tipi, dokumalardaki kat sayısı, çözgü ipleri, dokumada kullanılan renkler ve desenler ile mahreç işareti ambleminin kullanımının uygunluğu denetlenecektir.

Denetim mercii, kamu kuruluşlarından veya özel kuruluşlardan veya bunlarda görevli uzman gerçek veya tüzel kişilerden denetimin gerçekleştirilmesi sırasında faydalanabilir veya hizmet satın alabilir. Tescil ettiren hakların korunmasında hukuki süreçleri yürütür.